

Puuastioita lahpuusta

Julkaistu kirjassa

Markus Tuormaa: Puusta tehty - veistäen, vuollen, taivuttaen. Metsäkustannus 2007.

Luonto kairaa kasvavia puita ontoiksi lahottamalla niitä sisältäpäin. Lahpuusta sahattu ontto puupölkky onkin pienen taltaamisen jälkeen valmis astian laitapuu.

Kuivuessaan puu kutistuu, mitä voi hyödyntää liitoksia tehtäessä. Pölkkyastian pohja kiinnitetään putkimaiseksi koverretun puupölkyn sisäpinnassa olevaan uraan. Pölkky koverretaan tuoreena ja sen sisäpuolelle asetetaan tarkasti muotoonsa veistetty pohjalevy. Pohjalevyn on oltava kuivaa puuta. Kun koverrettu puu kuivuu, se kutistuu ja kiristyy pohjalevyn ympärille. Samalla pohjalevyn reunat uppoavat tarkasti uraansa.

Kuusesta tai haavasta

Saamelaisten tiedetään valmistaneen kutistumistekniikalla maitoleilejä ontoksi lahonneista kuusista. Nykyään sopivaa ainespuuta löytyykin etelästä, tyvilahon vaivaamista kuusikoista.

Erinomainen ainespuu pölkkyastiaa varten on myös sisältä laho haapa. Lahot haavat olivatkin etsittyä puutavaraa menneinä vuosisatoina Suomen tärkeimmällä puuastioiden valmistusalueella Vakka-Suomessa.

Kaadoin metsästä haavan lahon toivossa. Mutta harmittavasti haapa olikin ytimeen saakka aivan tervettä puuta. Jouduin aloittamaan kovertamisen kairaamalla. Kairasin sopivan pituiseksi sahaamani pölkyn läpi paksuja reikiä.

Paras mahdollinen työkalu on vanha sepän takoma kaira. Kairan kaarevat hampaat vuolevat suoraan puun syitä vasten porattavan reiän pohjaa paremmin kuin nykyaikaiset kairanterät, vaikka tietysti nekin soveltuvat työhön. Kairaamalla pölkkyastioita voi valmistaa myös muista kuin luonnostaan ontoksi lahoavista puulajeista.

Jatkoin kovertamista reikien välistä kourutaltalla ja ohensin pölkyn seinämät tasapaksuiksi. Lahon pölkyn sisäpuolta voi ryhtyä saman tien kourutaltalla laajentamaan ja viimeistelemään.

Mustia lahoviiruja

Vuolin pohjauran puukolla ja sovitin astian sisään tarkasti sopivan pohjalevyn. Uran on oltava riittävän syvä, jotta pohja ei halkaise astiaa. Kuorin astian samalla, koska kuivuttuaan kuori ei enää irtoa helposti. Viikon kuivuttuaan pohjan ja kannen liitos oli kiristynyt aivan tiukaksi.

Kun pohja on kerran saatu uraansa, ei sitä enää saa irti astiaa rikkomatta. Vaikka astian laita saattaa uudelleen kosteuden vuoksi laajeta, ei pohja irtoa, sillä se laajenee vastaavasti. Kutistumistekniikalla onkin mahdollista tehdä vedenpitäviä astioita. Jos astiaan tekee samalla tavoin myös kiinteän ”kannen”, syntyy umpinainen leili. Täyttämistä ja tyhjentämistä varten sen kylkeen porataan tapilla suljettava reikä.

Omaan astiaani halusin kuitenkin avattavan kannen, joka uppoaa osittain astian sisäpuolelle. Myös tällainen kansi on tehtävä kuivasta puusta. Sahasin kannen reunat astian ulkoreunojen mukaan ja vuolin kannen sisäpuolen astian sisään mahtuvaksi. Näin kannen reunaan muodostuu

huullos, joka pitää kannen tukevasti paikallaan. Jotta sisäreunan saisi huolellisesti piirrettyä kansilevyn pintaan, voi astian päältä sahata ohuen siivun irti ja piirtää sekä astian ulko- että sisäpinnan siivun mukaan.

Pölkkyastian teko on ikivanha tapa käyttää lahoa puuta. Kanteen käytin lahoa modernimmalla tavalla. Nykyajan käsityöläiset etsivät toisinaan puuta, jossa laho on juuri päässyt alkuun. Ainakin koivuun ja leppään alkava laho muodostaa koristeellisia mustia viivakuvioita. Nuo kuviot voivat vetää vertoja visakoivullekin.

Löysin tervalepän tyvestä kuvioitunutta lahoppuuta. Laho ei kuitenkaan vielä ollut ehtinyt heikentää puuta merkittävästi, joten siitä syntyi kunnollinen kansi.

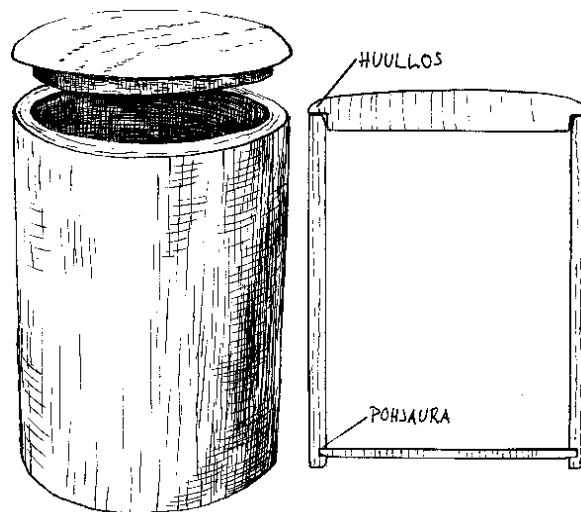
Ontto puu ei halkea

Pyöreäksi jätetty puu halkeaa tavallisesti kuivuessaan, koska puu kutistuu voimakkaammin vuosilustojen suunnassa kuin puun säteen suunnassa. Pölkkyastiat eivät kuitenkaan useimmiten halkea – koska astia on ontto, puuhun ei aiheudu halkeamia aiheuttavia jännityksiä.

Samasta syystä esimerkiksi pyöreästä puusta kairatut linnunpöntöt pysyvät halkeamattomina. Pöntönteossa käytettävä pönttösorvi soveltuisikin hyvin myös pölkkyastioiden tekoon.

Pölkkyastian seinämässä vaikuttaa nimenomaan vuosilustojen suuntainen kuivumiskutistuminen, mikä on säteen suuntaista kutistumista voimakkaampaa. Astiaan käytettävät uloimmat vuosilustot ovat puussa lisäksi kaikkein tuoreinta puuainesta, joten niissä lustojen suuntainen kutistuminen on voimakkaimmillaan. Näin liitoksen teossa hyödynnetään mahdollisimman hyvin puun luonnollista kutistumista.

Toisaalta samassa suunnassa puu myös ”elää” melko voimakkaasti kuivuttuaankin. Etenkin välillä kostuviin ja kuivuviin pölkkyastioihin voi ilmaantua ajan mittaan halkeamia. Entisaikaan pölkkyastioiden rakennetta onkin vielä vahvistettu sitomalla astioiden ympärille vanteet.

Pölkkyastian pohja pysyy astian kuivuttua tukevasti pohjaurassa. Kanteen taas voi vuolla huulloksen, jolloin kansi pysyy tukevasti paikallaan, mutta on myös helppo avata. Jos haluaa varmistua, ettei pohja tai kansi vääntyile, olisi ainespuu halkaistava niitä varten puun säteen suuntaisesti. Pienissä astioissa tällä ei kuitenkaan ole suurta käytännön merkitystä.

Pölkkyastioita voi tehdä kaiken kokoisia. Tein haapaisen astiani 10 senttiä paksusta pölkystä ja koversin sen seinämät 8 millin paksuiksi. Pohjauran tein noin 5 milliiä leveäksi ja 3-4 milliiä syväksi.

Uran syvyyttä mietittäessä on otettava huomioon puun vuosilustojen suuntaisen kutistumisen voimakkuus, joka on haavalla ja kuusella 8-9 prosentin tienoilla. Prosenttiluvusta voisi laskea tarvittavan uran syvyyden. Käytännössä ura saa kuitenkin olla hieman laskettua syvyyttä matalampi, jotta liitoksesta tulee tiivis.

Kairasin haapapölkkyyn reikiä.

Viimeistelin kovertamisen talttaamalla astian seinämät tasapaksuiksi.

Merkitsin pohjauran ylä- ja alareunan suuntapiirtimellä. Suuntapiirtimessä on piikki, joka piirtää viivan tasaisen etäisyyden päähän astian reunasta.

Viilsin puukonkärjellä pohjauran molemmat reunat.

Irrotin puukonkärjellä ylimääräisen puun pohjauran sisältä.

Vuolin astian sisälle sopivan pohjalevyn ja ohensin sen reunat uraan sopiviksi.

Astian kuivuttua ja kutistuttua pohjalevy painui tiiviisti uraansa. Viimeistelin sahanjäljen vuolemalla astian pohjareunasta.

Kannen sisä- ja ulkomuoto on helppointa piirtää kansipuuhun sahaamalla ensin astian ylälaidasta ohut rengasmainen siivu, ja piirtämällä viivat sen mukaisesti.

Sahasin kannen ulkoreunan lehtisahalla.

Viilsin kannesta astian sisään tulevan osan reunat puukolla.

Vuolin puukolla puuta astian reunasta tasaisen siivun puukolla tehtyyn viillokseen saakka. Työn edetessä myös syvyysviiltoa on viilletävä syvemmäksi useamman kerran. Vuolemista helpottaa kaulaan ripustettava suoja Levy.